CİLT/VOLUME: II • SAYI/ISSUE: 2 • SONBAHAR/AUTUMN 2015
ONLINE ISSN: 2529-0045 • PRINT ISSN: 2148-6743

MARMARA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF TURKOLOGY

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

CİLT/VOLUME: II • SAYI/ISSUE: 2 • SONBAHAR/AUTUMN 2015
ONLINE ISSN: 2529-0045 • PRINT ISSN: 2148-6743

MARMARA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF TURKOLOGY

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Marmara University Journal of Turkology

6 Aylık Hakemli Dergi • Biannual Peer-Reviewed Academic Journal
Yıl / Year: Sonbahar / Autumn 2015, Cilt - Volume II / Sayı - Issue: 2

Online ISSN: 2529-0045 • Print ISNN: 2148-6743
Kuruluş Yılı • Foundation year 2014
Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner

Prof. Dr. Mehmet Emin ARAT (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Adına / On behalf of Marmara University, Institute of Turkic Studies Prof. Dr. Okan YEŞİLOT (Enstitü Müdürü • Director of Institute)

Editörler • Editors

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK (Dil-Edebiyat)
Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ (Tarih-Kültür)

Yayın Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Erhan AFYONCU, Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK, Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Doç. Dr. Yüksel ÇELİK, Prof. Dr. Sebahat DENİZ, Doç. Dr. Özlem DENİZ YILMAZ, Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN, Prof. Dr. Harun DUMAN, Prof. Dr. Vahdettin ENGİN, Yrd. Doç. Dr. Mehdi GENCELİ, Prof. Dr. Nurten GÜNAL, Prof. Dr. Muhammed GÜR, Doç. Dr. Davut HUT, Prof. Dr. Hamza KANDUR, Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE, Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER, Prof. Dr. Osman G. ÖZGÜDENLİ, Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK, Prof. Dr. Erdal ŞAHİN, Dr. Liaisan ŞAHİN, Prof. Dr. Cengiz TOMAR, Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİ, Doç. Dr. Murat ULUSKAN, Prof. Dr. Ömer ZÜLFE

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Orhan BİLGİN, Prof. Dr. Evá Judit CSÁKI, Prof. Dr. İnci ENGİNÜN, Prof. Dr. İsmail E. ERÜNSAL, Prof. Dr. Semavi EYİCE, Dr. Mehmet GENÇ, Prof. Dr. Peter B. GOLDEN, Prof. Dr. Sancar GULAMOV, Prof. Dr. Viktor G. GUZEV, Dr. Fahri HACILAR, Prof. Dr. Tooru HAYASHI, Prof. Dr. Darhan HIDIRALİ, Prof. Dr. Mücteba İLGÜREL, Prof. Dr. A. Emel KEFELİ, Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV, Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ, Prof. Dr. Klaus RÖHRBORN, Prof. Dr. István VÁSÁRY, Prof. Dr. Dimitriy VASILYEV, Prof. Dr. Mirfatih ZEKİYEV

Makale Düzenleme • Editing Articles

Dursaliye ÇAĞLAR, Mustafa DERE

Adres • Adress: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü,
Göztepe Yerleşkesi, 34722 Kadıköy / İSTANBUL

Tel • Phone: 0216 345 60 69
Faks • Fax: 0216 336 95 91
Web: http://turkiyat.marmara.edu.tr/
http://dergipark.gov.tr/matad
E-Posta: mutad@marmara.edu.tr
Baskı • Printing Press: Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 1196

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press
Adres • Adress: Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul
Tel • Phone / Faks • Fax: (0216) 348 43 79
E-Posta • E-Mail: yayinevi@marmara.edu.tr

MARMARA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün hakemli akademik yayınıdır. Altı ayda bir yayınlanır. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve ifade değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Dergiden yapılan alıntılarda kaynak göstermek mecburidir.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF TURKOLOGY is a peer-reviewed academic journal of Marmara University, Institute of Turkic Studies. The journal is a biannual publication. All the views and opinions expressed in the articles are those of the authors and they do not necessarily reflect the views or opinions of the editor, the editorial board, or the publisher. The editorial board reserves the right to make necessary changes in spelling and phrase without changing content. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

İçindekiler / Contents

MAKALELER

Military Expeditions Launched by Muslim Arabs to the Byzantine Capital of Constantinople / Müslüman Araplar Tarafından Bizans Başkenti İstanbul'a Düzenlenen Askerî Seferler

Casim Avcı 7-24

Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler / The Persian Poems of Khwārizmshāh Rulers

Osman Gazi Özgüdenli 25-51

Memlûk Tahtında Moğol Asıllı Bir Sultan: Zeyneddin Ketboğa ve Saltanat Dönemi (694-696/1294-1296) / Mongolian Origin Sultan on Mamluk Throne: Zayn al-Din Ketbogha and Sultanate Period (694-696/1294-1296)

Ahmet Sağlam 53-79

Selçuklulardan Bugüne Çankırı'nın Koçhisar Kazası Yaylakları ve Bunlara Konan Köyler / From Seljuks to Contemporary Time Mountain Pastures of Çankırı's Koçhisar County and Villages Founded on Them

Cevdet Yakupoğlu 81-118

Keffal Şaşî'nin Diplomatik Faaliyeti / Дипломатические Деятельности Каффала Шаши / The Diplomatic Activity of Kaffal Shashi

Nimetullah Muhamedov 119-126

Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait İki Mektup Örneği / Two Letter Examples Belong to Old Uyghur Turkish

Emine Temel 127-141

Kyrgyz Studies of Kutadgu Bilig: A Road to National Cultural Heritage Status / Kırgız Çalışmaları Açısından Kutadgu Bilig: Milli Kültürel Statüsüne Doğru Bir Yol

Gulnisa Jamal 143-157

Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesinin İmlâ Özellikleri / Orthography Specialities of Gregorian Zone Kipchak Turkish

Ebru Çetin Milci 159-180

İngilizce Zamanların Türkçe Metin İçinde Örtük Olarak İfadesi Üzerine Bir Öneri: Türkçe Yöntemi / A Suggestion of Expressing English Tenses in the Turkish Word and Text Covertly: The Turkish Method

Ercan Tomakin 181-201

Döngüyü Kıramamak: Selçuk Baran'ın *Bir Solgun Adam* Romanında Özgürlük Çıkmazı / Circle Unbroken: Impasse of Freedom in the Novel of Selçuk Baran's *Bir Solgun Adam*

Sezin Seda Altun 203-211

Türk Edebiyat Metinlerinin Ukraynacaya Tercüme Edilmesinde Ulusal Kültür Bileşenlerinin Korunması: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları / Maintenance of National and Cultural Components in Ukrainian Translations of Turkish Texts: Problems and Ways of Decision

Mariana Bondar 213-227

Қазақ Отбасы Тәрбиесінің Ерекшеліктері Және Оның Дамуына Жаһандану Үрдісінің Ықпалы / Kazak Aile Terbiyesinin Özellikleri ve Onun Gelişmesine Küreselleşme Sürecinin Etkisi / The Peculiarities of Kazakh Family Upbringing and the Effect on Globalization to Its Developing

Калпа Т. Аремова 229-242

Türk Kültür Dünyasında Uygur Askerî Müziği / Uighur Military Music in Turkish Cultural Domain

Haşmet Altınölçek 243-250

ÇEVİRİLER

Kızlarım İçin Bir Vakıf: Hatun Can Begüm ve Tebriz'de Gök Mescid'in Karakoyunlu Vakıfları / A Waqf for My Daughters, Ḵātun Jān Begom and the Qarā Qoyunlu Foundations for Blue Mosque in Tabriz

Christoph Udo Werner

Çeviren: Leyla Yıldız 251-266

VEFEYAT YAZILARI

Profesör Foat Ganiyev Vefat Etti (01 Ağustos 1930-28 Şubat 2016)

Liaisan Şahin 267-270

KİTAP TANITIMLARI

Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük*, Kapı Yayınları 441, Temel Eserler 7, 1. Basım: Kasım 2014, 1415 s.

Zuhal Hasena Kültüral 271-274

Layik Altınmakas, *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, (ISBN: 978-605-4921-23-2), 608 s.

Dursaliye Çağlar 275-279

Takdim

Değerli okurlarımız, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* II. Cilt 2. Sayısı; Casim Avcı'nın "Military Expeditions Launched by Muslim Arabs to the Byzantine Capital of Constantinople", Osman Gazi Özgüdenli'nin "Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler", Cevdet Yakupoğlu'nun "Selçuklulardan Bugüne Çankırı'nın Koçhisar Kazası Yaylakları ve Bunlara Konan Köyler", Nimetullah Muhamedov'un "Keffal Şaşî'nin Diplomatik Faaliyeti", Emine Temel'in "Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait İki Mektup Örneği", Ebru Çetin Milci'nin "Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesinin İmlâ Özellikleri", Gulnisa Jamal'ın "Kyrgyz Studies of *Kutadgu Bilig*: A Road to National Cultural Heritage Status", Ercan Tomakin'in "İngilizce Zamanların Türkçe Metin İçinde Örtük Olarak İfadesi Üzerine Bir Öneri: Türkçe Yöntemi", Sezin Seda Altun'un "Döngüyü Kıramamak: Selçuk Baran'ın *Bir Solgun Adam* Romanında Özgürlük Çıkmazı", Mariana Bondar "Türk Edebiyat Metinlerinin Ukraynacaya Tercüme Edilmesinde Ulusal Kültür Bileşenlerinin Korunması: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları", Kalipa T. Atemova'nın "Қазақ Отбасы Тәрбиесінің Ерекшеліктері Және Оның Дамуына Жаһандану Үрдісінің Ықпалы (Kazak Aile Terbiyesinin Özellikleri ve Onun Gelişmesine Küreselleşme Sürecinin Etkisi)", Haşmet Altınölçek'in Türk Kültür Dünyasında Uygur Askerî Müziği" başlıklı makalelerinden; Leysen Şahin'in "Profesör Foat Ganiyev Vefat Etti (01 Ağustos 1930-28 Şubat 2016)" başlıklı vefeyat yazısından; Leyla Yıldız'ın "Kızlarım İçin Bir Vakıf: Hatun Can Begüm Ve Tebriz'de Gök Mescid'in Karakoyunlu Vakıfları (Christoph Udo Werner)" başlıklı çevirisinden; Zuhal Hasena Kültüral ve Dursaliye Çağlar'a ait kitap tanıtımlarından oluşmaktadır.

Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makalelerin akademik camiaya ve ilgililere yararlı olmasını diliyoruz. Dergimizin bu sayısına makale, çeviri, vefeyat ve tanıtma yazılarıyla katkı sunan değerli yazarlarımıza, makale incelemelerini yapan hakemlerimize; yayın ve danışma kurulunda görev yapan meslektaşlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT

Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi • Cilt II, Sayı 2 • Sonbahar 2015 • ISSN 2148-6743 • ss. 127-141
DOI 10.16985/MTAD.2016225602

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT İKİ MEKTUP ÖRNEĞİ

Emine TEMEL*

Özet

Bu makalede Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ait olan iki mektup örneği yapı bilgisi ve anlambilimi açısından incelenerek, Türklerde mektup yazma geleneğinin teşekkülü tartışılacaktır. İncelenen her iki mektup örneği de Paul Pelliot'un çalışmalarını içeren James Hamilton'un *Manuscrits Ouïgours Du IX-X Siécle De Touen-Houang* adlı eserinden alınmıştır.

Turfan Uygurlarının (991-1209) sosyo-kültürel durumlarını yansıtan bitikler (mektuplar), sivil hayat belgeleri olmaları yanında, dil tarihi bakımından önemli metinlerdir.

İncelenen bu belgeler içerikleri yanında mektup türünün ayırıcı özellikleri olarak kabul edilen tarih, hitap, selâm, dua gibi ifadeleri de taşımaktadır. Aynı türe ait eserlerin tarihî seyri içerisinde karşılaştırılması yazı türünün başlangıcı ve gelişimini ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır.

Fertlerin devletle olan ilişkilerinden çok kendi aralarında yaptıkları anlaşmaları ihtiva eden bu vesikaların öncelikle transliterasyonu ve transkripsiyonu yapılmış akabinde Türkiye Türkçesine aktarılıp sözlüklü dizini hazırlanmıştır.

Makalemizde, Eski Türklerde mektup yazma geleneğini takip edebildiğimiz bu iki bitik vasıtası ile Uygur Türklerinin kültür ve medeniyet seviyeleri tanıklatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Uygur Türkleri, Sivil Hayat Belgeleri, Bitik.*

TWO LETTER EXAMPLES BELONG TO OLD UYGHUR TURKISH

Abstract

In this article two letter examples belong to Old Uyghur Turkish are going to be analysed in terms of grammar and semantics then formation customs of letter-writing is goingto be discussed.

To be examined every examples of two letters were taken from *Manuscrits Ouïgours Du IX-X Siécle De Touen-Houang* which is included in studies of Paul Pelliot and belonged to James Hamilton.

Bitikler which reflected socio-cultural aspect of Turfan Uyghurs (991-1209) are civil-life documents moreover they are very important texts in language history.

Besides the content the documents analyzed, include date, the expressions of speech, greeting, blessing which are considered as distinctive features of letter. Comparison with of works of their same class chronologically is critically important to investigate the start and development writing species.

These documents include agreement between people rather than the agreement with goverment. First of all their transliteration and transcription were done then they are transfered to Turkey Turkish and their dictionary index were prepared.

In our article, degree of cultur and civilization of Uyghur Turks is going to be proved by these two bitik which reflects being conventions of letter-writing in Old Turks.

Keywords: *Uyghur Turks, Civil Life Documents, Bitik.*

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul), emine.temel@istanbul.edu.tr

Giriş

İslamiyet'ten önceki Türk kültür tarihine ışık tutan toplulukların başında Turfan (Kao-ch'ang) Uygurları gelmektedir. VI. yüzyıldan itibaren tarihî süreçte takip edebildiğimiz Uygur Türklerinin bir buçuk yüzyıllık devresini Çin kaynaklarından tanıklatabiliyoruz.[1]

Köktürk Kağanlığı'nın siyasi hâkimiyetinin sona ermesinin akabinde Ötüken merkezinde (Moğolistan Halk Cumhuriyeti) 745-840 yılları arasında Ötüken (Bozkır) Uygur Kağanlığı'nı görmekteyiz. 840 yılından sonra Uygurların bir kısmı Asya'nın güneyine, Çin'in batısında yer alan Sha-chou şehrine bir kısmı Kansu şehrine yerleşmiştir. Çin'in Kao-ch'ang (Turfan) şehrine yerleşen Turfan Uygurları gelişmiş kültür seviyeleri ile Orta Asya Türk tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir.[2] Bu dönemde siyasi anlaşmazlıklardan uzak kalınarak ticari ve sosyal münasebetler ön plânda yer almıştır.

Turfan Uygurlarının sosyal hayatlarını yansıtan iki önemli kaynağın olduğunu ileri süren Özkan İzgi, bunlardan birincisinin X. yüzyılda Turfan Bölgesi Uygurlarını ziyaret etmiş olan Çin'in resmî elçisi Wang Yen-te'nin Uygur ülkesinde halkın yaşayışına dair gördüklerini, gözlemlerini anlattığı seyahatnamesi olduğunu ikinci kaynağın ise X-XIV. yüzyıllar arasında yazıldıkları tahmin edilen "hukuk vesikaları" ndan oluştuğunu belirtir.[3]

Hukuk vesikalarını borç alıp-verme, alım-satım, kiralama ve rehin vesikaları gibi ticari amaçlı yazılar ile vakıf vesikaları ve vasiyetnameler olmak üzere altı başlık altında toplamak mümkündür.[4] Bu vesikalar, sivil hayat belgesi niteliğinde olup Uygurların kültürel ve sosyal ilişkilerinin canlı birer tanığı konumundadır. Uygurların farklı inanç sistemlerinden tercüme ettiği metinlerinin dışında 'sivil hayat belgeleri' olarak adlandırdığımız ve halkın günlük konuşma dili ile yazı dilini açığa çıkaran bu tür vesikalar da mevcuttur. Bu vesikalarda öncelikle anlaşmanın yapıldığı tarih belirtilir daha sonra konuya geçilir. Anlaşmanın koşulları belirtildikten sonra ise vesikayı yazan kişinin ve şahidin imzası ile belge hazır hâle getirilir.[5]

Bu makalede, mektup şeklinde kaleme alınmış iki bitik/vesika bugünkü mektup yazma geleneği ile mukayese edilmek suretiyle incelenecektir. Çeşitli konularda bilgi alıp vermek için hanların birbirlerine veya başkalarına gönderdikleri, emir mahiyeti taşımayan diplomatik mektuplar[6] olan ve sivil hayat belgesi olarak addedilen bu bitikler Uygurların sosyo-ekonomik hayatıyla ilgili bilgi sahibi olmamıza yardımcı olacak kaynaklardır.

---

1 Özkan İzgi, *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 5.

2 Semih Tezcan, "Uygurlar", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 265. Fasikül, Ankara, s. 148.

3 Özkan İzgi, *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre),* s. 5.

4 Özkan İzgi, *Kutluk Bilge Kül Kağan Bögü Kağan ve Uygurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 75.

5 Nobuo Yamada, "Uygur Satış Mukavelesi Belgelerinin Şekilleri", çev. Emine Gürsoy Naskali, *TDED*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XXVI, İstanbul 1993, s. 196.

6 A. Melek Özyetgin, "Altın Orda Hanlığının Resmî Yazışma Geleneği", *Ortak Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 27.

Fransız şarkiyatçılarından Paul Pelliot, 1906-1909 yıllarında Çin'e yaptığı seyahati esnasında Doğu Türkistan'ı da ziyaret etmiş ve Tung-Huan'daki yazmaların bir kısmını Paris'e götürmüştür.[7] Biz bu makalede kendimize Paris Bibliothéque Nationale'de kayıtlı olan Paul Pelliot'un *Rapor sur missionau Turkestan chinois 1906-1909*[8] adlı çalışmasını kaynak olarak seçtik. Paul Pelliot'un Uygur dönemi bitiklerini topladığı bu çalışmasına ise James Hamilton'un[9] kitap olarak sunduğu neşrinden ulaştık.

Uygur dönemine mahsus bu belgelerden yirmi beş satırdan oluşan "Pelliot Ouïgour 4"[10] ve yirmi iki satırdan oluşan "Pelliot Ouïgour 3"[11] adlı bitikleri mektup türünün ayırıcı özellikleri olarak kabul edilen tarih, hitap, selâm ve dua gibi ifadeleri yapı bilgisi ve anlambilimi açılarından inceleyerek, dil tarihi bağlamında taşıdığı öneme dikkat çekeceğiz.

Üzerinde çalışma yapacağımız bitikler Eski Uygur alfabesi ile Uygur Türkçesinde kaleme alınmıştır. Reşit Rahmeti Arat'ın da ifade ettiği gibi bu metinler günlük hayatın ihtiyacı neticesinde sınırlı bir muhit için yazılması dolayısıyla dinî metinlerle mukayese edilemeyecek derecede güç okunmaktadır.[12]

Talat Tekin, mektupların üslup özellikleri ile ilgili yaptığı değerlendirmesini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Mektubun tarihi başta veya sonda olabilir. Çoğu tarihsizdir.

2. Önce muhatabın adı, bundan hemen sonra da gönderenin adı zikredilir. Gönderenin adından hemen sonra *esengü bitiğim*, *esengü bitiğimiz* veya kısa *esengümüz* "sağlık, esenlik mektubumuz" ibaresi bulunur.

3. Hitaptan sonra ilk olarak hâl hatır sorulur.

4. Hâl hatır sorma *Neteg siler?...* türünden gerçek sağlık sorma cümleleri ile devam eder.

5. Bunu mektubu yazanın veya yazanların sağlık durumunu bildiren cümle izler.

6. Mektubu asıl yazma amacına ilişkin bir giriş cümlesi bulunur.

7. Bundan sonra asıl amaç belirtilir.

8. Mektup kimin tarafından yazıldığını ve kime verileceğini bildiren iki kısa cümle ile son bulur.[13]

---

7 Reşit Rahmeti Arat, "Eski Türklerde Hukuk Vesikaları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Y. 1, S. 1, Ankara 1964, s. 7.

8 Paul Pelliot, "Rapport sur missionau Turkestan Chinois 1906-1909", *Comptes rendus Des Seances de l'Acad des Inscript, et Bell-Lettres,* Paris 1910.

9 James Hamilton, *Manuscrits Ouïgours Du IX$_e$-X$_e$ Siécle De Touen-Houang I-II*, Paris 1986.

10 James Hamilton, *Manuscrits Ouïgours Du IX$_e$-X$_e$ Siécle De Touen-Houang I-II*, s. 143-146.

11 James Hamilton *Manuscrits Ouïgours Du IX$_e$-X$_e$ Siécle De Touen-Houang I-II*, s. 147-151.

12 Reşit Rahmeti Arat, "Eski Türklerde Hukuk Vesikaları", s. 11.

13 Talat Tekin, "İpek Yolundan Bin Yıllık Türkçe Mektuplar", *Makaleler II,* Öncü Kitap, Ankara 2004, s. 293-294.

Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitiklerin üslup özelliklerinin bölümlere ayrılıp formüle edilerek incelenebileceğini ifade eden Özyetgin, Altın Ordu, Kırım ve Osmanlı yazışmalarının yapısal çerçevesini şu şekilde oluşturmuştur:

1. Mukaddime (Giriş)
    a. Dua, niyaz
    b. Tuğra (İmparatorluk simgesi)
    c. Elkap
    ç. Kitabe, yazı
    d. Selamlama
2. Kontekst
    a. Nakil ve talepler
    b. Tasdik, teyit
3. Son Protokol
    a. Tarih
    b. Yazılan Yer
    c. Mühür[14]

Özyetgin ve Tekin'in yapmış oldukları değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak, şimdi bu iki bitik örneği üzerinden mektup türünün ayırıcı özelliklerini tespit edip bitikleri mukayese etmeye çalışacağız.

PELLİOT OUÏGOUR 4

1. yemä biziŋä ayaγuluq ayγrlaγuluq
2. täg men ögmäkkä tümän alqamaqqa
3. tägimlig ayaγlaγ tüzün ädgü atγ
4. qar ärdäm γnal qutiŋa taŋquṭ ärdäm
5. ögä esängümüz yγraq yerdän üküṭ
6. köŋül ayγtγ γdur biz bitigdä nä üküṭ
7. saß ayu γdayγn siztän bitig kälti bultum

[14] A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 77-80.

8. nä saß ersär barça eṭidtim ol bergim
9. üčün täŋri qulı̊ maŋa qolγalı̊ ı̊d
10. tep temädi erdi taŋ bir inčä tedi erdi
11. qarda bir bergim qodtı̊m erdi bir adı̊nda
12. tutγu täg är qarabaṭ alγı̊l tep tedi erdi

MEKTUBUN ARKA YÜZÜ

13. taqı̊ nägü kärgäk bolsar siz yöntürüŋ
14. maŋa bitig ı̊dı̊ŋ nägü siziŋ bitigdä men
15. yenä yanturu ı̊dγay men tep temiṭ erdi yenä
16. siziŋ bitigdä inčä bitimiṭ siz meniŋ üč
17. tört torqu-luγ yoŋlaγ-lı̊γ taßar alyuq
18. ol+tep täŋri qulı̊ almı̊ṭ ersär men yenä
19. nälük alı̊r men täŋri qulı̊ sizintän säßinč-
20. lig kälyük ol anı̊ birlä siz biliṭgäy siz
21. ekki čı̊qan-laṭγu ol satı̊γ-daqı̊ üč torqu
22. almadı̊m siz biliŋ
23. kim
24. qa berzün qamalta
25. qar taŋ quṭ bitigimiz

Türkiye Türkçesine Aktarımı

1. Yine bizim tarafımızdan saygı ve değer görmeyi hak eden
2. Bin övgüye ve on bin hayır duaya
3. Layık itibarlı, asil, iyi
4. Qar Ärdäm I̊nal kutuna sahip Taŋquṭ Ärdäm,
5. Övgü ve sağlık dolu dileklerimizi uzak bir yerden en kalbî
6. Duygularımızla göndeririz [gönderiyoruz]. Mektupta ne kadar çok

7. Söz söyleyerek [şeyden bahsederek] [bu mektubu size] gönderiyorum. Sizden gelen mektubu buldum. [Sizden gelen mektubu gördüm, okudum.]

8. [Mektupta] Ne kadar söz varsa [bahis konusu olan mevzu varsa] hepsinden haberdar oldum. O vereceğim [iyilikler]

9. İçin Täŋri Qulı̊ bana "İstemek için gönder."

10. Dememişti. Sabah şöyle demişti:

11. "Qar'a vermem gereken bir eşya bırakmıştım." Diğer bir yandan

12. "Teminatı (güvencesi) nasıl da erkek bir esir (hizmetçi) aldırıyor." diye söylemişti.

Mektubun Arka Yüzü

13. Ve şunu eklemişti: "Neye ihtiyacınız olursa [birini] yola koyun

14. Bana bu mektubu gönderin [ve] mektubunuzda ne olursa olsun

15. Onu [olduğu gibi] tekrardan göndereceğim." demişti. Ve yine

16. Siz mektubunuzda şunları yazmışsınız. Benim

17. "Kullanmak için eşyalarımdan üç ya da dört ipek parçası oldu."

18. [Oysa] Täŋri Qulı̊ onları alsaydı, ben yine

19. Onları neden almış olayım. Täŋri Qulı̊ sizden memnun olarak

20. Döndü. Onunla tanışıyorsunuz.

21. Sizi iki yeğen gibi görecektir. Satışta bulunan o üç ipek parçasını

22. Almadım. Bunu böyle biliniz.

23. Kime versin: Kamalta (Mektup Kamalta'ya verilir: Qar a Qamal)

24. Kime yazılıyor: Qar Ärdäm Ïnal Taŋquṭ'a mektubumuz.

1. Giriş

Bu bitiğin giriş kısmında Özyetgin'in yarlık ve bitikler için belirlediği "dua-niyaz, tuğra ve elkap (unvan)" kısımları yer almamaktadır. Tanrı'ya olan övgülerin zikredildiği "dua, niyaz" kısmı İslamiyet ile birlikte ortaya çıkmıştır.

1.1. Tarih

Yirmi beş satırdan müteşekkil bu bitikte günümüz mektup türü ile karşılaştırdığımızda dikkati çeken ilk husus bitiğin yazıldığı ve gönderildiği tarihin not düşülmemiş olmasıdır. Öte yandan incelediğimiz bütün Uygur dönemi vesikalarının ilk satırı tarihle başlar. Kullanılan tarih on iki yıllık devreyi kapsayan takvim sistemidir: "Küskü yıl altınç ay on yangıqa[15]" (Sıçan yılının, altıncı ayının onuncu gününde),[16] "Biçin yıl çahşapud[17] ai iki yangı" (Maymun yılının oruç ayının ikinci günü)[18] gibi ifadeleri bu bitikte göremiyoruz. Bu ifadeler dahi bugünkü anlamda tarih kaydını belirlemede yeterli olmamaktadır.[19] Bu yüzden belgelerde daha başka deliller arama yoluna gidilir. Vesikalarda geçen özel isimler[20] tarih kaydına netlik kazandıran en önemli öğelerdir.

Vesikaların yazıldığı tarihin tespitinde, kâğıdın kalitesi, yazı sistemi, kelime ve gramer kaideleri gibi unsurlar ipucu niteliğinde gözükse de bu verilerle neticeye varmak oldukça güçtür.[21] Diğer taraftan "Uygur satış mukavelesi belgelerinin şekilleri" üzerinde ayrıntılı çalışmaları bulunan Yamada, vesikalarda geçen "tamga" (damga-mühür)[22] kelimesinin "nişan" (imza) kelimesine göre daha eskicil olduğunu ileri sürmektedir.[23] Bu tespit geçerli olsa dahi vesikanın yazıldığı tarihi net bir şekilde söylemek mümkün olmayacaktır. Bu koşullar altında vesikaların sadece ait olduğu yüzyıllar mukayese edilip hangisinin daha eski olduğu söylenebilir. Sonuç itibariyle bu bitikte gramer şekillerinden tespit edebileceğimiz bir tarih yoktur. Aynı zamanda bitikte *tamga-nişan* kelimeleri yer almamaktadır. Dolayısıyla elimizdeki bitikte hiçbir tarihlendirmeye rastlanmamıştır.

---

15 "yangı" (yeni) veya (yeni ay) anlamını taşımaktadır. Vesikalarda kelime ayın ilk on günü için kullanılmıştır. (Özkan İzgi, *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 58.)

16 *Türk Hukuk Tarihi Birinci Kısım Araştırmalar ve Düşünceler*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1935, s. 11.

17 Aylar umumiyetle birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, …ay şeklinde yazılmış olmasına rağmen bazı vesikalarda, birinci ay için "Aram", on ikinci ay için "Çakşaput" denildiğini görmekteyiz. "Çakşaput" ay Budist ve Maniheistlerin Ocak-Şubat aylarında oruç tuttuklarından dolayı "Oruç Ayı" anlamındaki "Çakşapa" kelimesinin, Uygurlarca kullanılış şeklidir. (Özkan İzgi, *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)* s. 58.)

18 *Türk Hukuk Tarihi Birinci Kısım Araştırmalar ve Düşünceler*, s. 13-14.

19 A. Melek Özyetgin,"Eski Türklerde Vasiyetname Geleneği", *Uçmağa Varmak Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Gülden Sağol Yüksekkaya, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 365-366.

20 Reşit Rahmeti Arat'ın "Uygurca Yazılar Arasında" adlı yazısında yer alan vesikada Esen Buka (1309-1318), Kibek (1318-1326), İlçikedey (1326), Tarmaşirin (1326-1334), Çinkişi (1334-1338), Yisün Temür (1338), Tugluk Temür (1347-1365) gibi isimler vasıtası ile vesikanın yazıldığı tarihi bilmemiz mümkün oluyor.

21 Özkan İzgi, *Kutluk Bilge Kül Kağan Bögü Kağan ve Uygurlar,* s. 58.

22 C. Eralp Alışık, "Divânu Lûgati't-Türk'te Oğuz Damgaları, Türk Kültüründe Tamga ve Kökeni Üzerine", *Kaşgarlı Mahmud Kitabı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2008, s. 65-78.

23 Nobuo Yamada, "Uygur Satış Mukavelesi Belgelerinin Şekilleri", s. 222-223.

1.2. Hitap ve Dua, Niyaz

Pelliot Ouïgour 4 bitiği günümüz mektup türü ile örtüşecek derecede bir 'hitap' cümlesi ile başlamaktadır. Hitap ifadesi günümüzden farklı olarak bitiğin gönderildiği kişiye yapılan övgü ve edilen hayır duası ile birleşmiştir. İslamiyet sonrası yazılan mektuplarda Tanrı'ya olan şükranların[24] belirtildiği dua, niyaz kısmı, Eski Uygur Türkçesi dönemine ait bu bitiğin "hitap" bölümünde ortaya çıkmıştır.

1. Yemä biziŋä ayaγuluq aγîrlaγuluq, 2. täg men ögmäkkä tümän alqamaqqa, 3. tägimlig ayaγlaγ tüzün ädgü atî 4. Qar ärdäm înal qutiŋa…. " Yine bizim tarafımızdan saygı ve değer görmeyi hak eden, bin övgüye ve on bin hayır duaya layık itibarlı, asil, iyi, Qar Ärdäm Inal kutuna sahip..."

1.3. Kitabe, Yazı

Bitiğin yazıldığı Taŋquš Ärdäm'e "Saygıdeğer ve itibarlı, on bir hayır duaya layık Qar Ärdäm Inal kutuna sahip" kişi şeklinde hitap edilip sevgi dolu dilekler gönderilmiştir. O hâlde bitik selamlama ve iyi dileklerle Taŋquš Ärdäm'e gönderilecektir.

1.4. Mektubun Türü

Özyetgin, mektupları bitig ve yarlık olmak üzere iki şekilde tavsif etmektedir. "Bitig, çeşitli konularda bilgi alıp vermek için diplomatik yazışmalarda hanların, padişahların birbirlerine gönderdikleri emir mahiyetinde olmayan mektuptur. Yarlık ise bir hükümdarın yabancı bir hükümdara gönderdiği emir mahiyetinde olan mektuptur."[25] İncelediğimiz metin de emir bildirmeyen, bilgi alıp vermek amacı ile iki kişinin birbirine gönderdiği bitiklerden biridir.

Sertkaya, Eski Uygur mektuplarını yazılış nedenlerine göre yedi başlık altında tasnif etmektedir: 1. Söz ve sav kelimeleri ile başlayan *Söz ve Sav* metinleri 2. *Esengü* metinleri 3. *Bitig* metinleri 4. *Selam Gönderme* metinleri 5. *Kutıija/Kutlarıija* metinleri: Kutıija / Kutlarıija hitabı taşıyan ötüg bitig (dilekçe) metinleri 6. *Yarlıg* metinleri 7. *Eksikli* metinler: Baştan ve sondan eksik olan metinler.[26] Sertkaya, mektupların ilk satırlarında geçen bazı kalıp kelimeleri dilbilgisel açıdan formüle ederek böyle bir sınıflandırma yoluna gitmiştir. Elimizdeki metin de Sertkaya'ya göre *Taŋquṭ Ärdäm ögä esängümüz*: "Kişi Adı + Esengümüz" şeklinde ifade ettiği hâl-hatır sorma amacı ile kaleme alınmış *esengü metni*dir. Bu bitiklerde, bir mektuba (könül

---

[24] Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 374.

[25] A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, s. 74-75.

[26] Osman Fikri Sertkaya, "Eski Uygur Mektupları Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. 44, S. 44, İstanbul 2011, s. 119-228.

aytu bitig)[27] karşılık olarak kişi önce kendi durumundan bahseder akabinde karşısındakinin durumunu sorar ve ondan bazı şeyler talep eder. Pelliot Ouïgour 4 bitiğinin de "Sizden gelen mektubu okudum, bütün söylediklerinizden haberdar oldum." satırları ile arka yüzündeki "Siz mektubunuzda şunları yazmışsınız." ve "Neye ihtiyacınız olursa birini yola koyun ve bana mektup gönderin ne olursa olsun gönderirim." satırları bize bu yazışmanın bir öncesinin olduğu fikrini uyandırmaktadır. Dolayısıyla bu bitiğin cevap niteliğinde yazılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Sertkaya'dan farklı olarak incelediğimiz mektubun tür itibari ile *bitig* yazılış nedeni olarak da *esengü* metni olduğu kanaatini taşımaktayız. Öyle ki mektubun ilk satırlarında "bitik" kelimesi geçmiyor fakat bitik türünün Sertkaya'nın tasnifindeki "yarlıg metinleri" haricindeki diğer metinleri kapsadığını düşünmekteyiz. Sonuç itibari ile Pelliot Ouïgour 4 bir esengü bitiğidir.

2. Kontekst

Mektubun esas yazılma sebebinin anlatıldığı kısımdır

2.1. Mektubun Esas Yazılış Sebebi

Bitiğin giriş niteliğindeki genel satırlarından sonra esas yazılma amacına gelinir. "Satışta bulunan o üç ipek parçasını almadım. Bunu böyle biliniz." ifadeleri bize daha önce bir ipek parçasının mektubu yazan kişiye satılmak istendiğini fakat bu kişinin ipek parçasını almak istemeyişini gösterir.

3. Son Protokol

Bu kısımda mektubun gönderileceği kişi ve kiminle gönderileceği belirtilmektedir. Akabinde mektubun karşı tarafa gönderilmeye hazır hâle getirildiği ifade edilmektedir.

3.1. Mektubu Götüren Kişi

Mektubun sağ alt köşesinde bugünkü "postacı" olarak karşılık bulabileceğimiz kişinin adı "Qamalta'ya verilsin." şeklinde belirtiliyor. Bugünkü mektup yazma geleneğinden farklı olarak bitiğin kimle gönderileceği özellikle gönderilecek kişiden önce mektubun içinde belirtilmektedir.

---

[27] Mehmet Vefa Nalbant, "Eski Türk Mektuplaşma Geleneği Üzerine Kutadgu Bilig Açısından Bir Değerlendirme", *MTAD*, C. 10, S. 3, Eylül 2013, s. 9.

Sağlam bir devlet teşkilatının düzenli bir haberleşme sistemi vardır. Türk-Moğol devletinin dünya coğrafyasına yayılan sınırları ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu alanlar sağlam bir haberleşme teşkilatı ile güvence altına alınmıştır.[28]

Eski devirlerdeki en yaygın ve çabuk haberleşme biçimi olan, belirli posta menzillerinde at değiştirme yoluyla haber ulaştırma anlamına gelen ulak sistemi (atlı ulak) "atlı haberleşme", Köktürk Kağanlığı devrinden beri görülen ve uygulanan bir sistemdir. Çingiz Han'ın hâkim olduğu 13. yüzyıl coğrafyasında da haberleşmenin kurumsallaştığı Yam posta teşkilatı kullanım alanına girmiştir.[29] 1207'den önce "yam" teriminin geçmemesine rağmen yam posta istasyonlarının kesin olarak Turfan Uygurlarının bölgesinde kurulduğunu belirten Özyetgin aynı zamanda Uygurların Beşbalık şehrinin doğu-batı haberleşme rotası üzerinde ana noktalardan birini teşkil ettiğine de dikkat çekmektedir. Elimizdeki bitiğin de Qamalta aracılığı ile karşı tarafa gönderilmesi posta teşkilatının varlığını kanıtlar niteliğindedir.

3.2. Mektubun Gönderildiği Kişi

Mektubu götürecek kişinin adının altında ise mektubun gönderildiği kişinin adı "Taŋquṭ'a mektubumuz." satırları ile yer alıyor.

3.3. Mühür

Son olarak bitiğin, üzerine belli adres bilgilerinin yazılması suretiyle katlanarak gönderildiği notuna rastlıyoruz.

PELLİOT OUÏGOUR 3

1. mäŋi silig küč tüzün qutluγ tüzün esängü bitigimiz
2. tüz yegän saŋun+qa sanmi̊ṭ tüzünkä i̊raq yerdin
3. yaγuq köŋülin isinü amranu
4. esängüläyü üküṭ üküṭ köŋül ayi̊tu i̊dur biz nätäg erür
5. siz biz yemä munta ädgü esän erür amti̊ bitigdä nä üküṭ
6. saß ayu i̊dayi̊n qutluγ tüzün taqi̊ bir saßi̊m meni čäčim
7. birlä qodup yenä čäčimkä bir aγi̊z saßi̊ŋi̊z yoq küč tüzün
8. saŋunqa beläkimiz bir qapquruγ üzüm sanmi̊ṭ tüzünkä

[28] A. Melek Özyetgin, "Eski Türklerde Haberleşme ve Posta Teşkilatı", *Ortak Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 211.

[29] A. Melek Özyetgin, "Eski Türklerde Haberleşme ve Posta Teşkilatı", s. 212.

9. beläkimiz bir ärük qutluγ yegän bars-qa qutluγ bars-qa

10. . . . . mängükä üküṭ ayı̊tu ı̊dur biz qulutı̊ it+bars yemä

11. köŋül ayı̊tu täginür men küč tüzün y+yegän bars-qa beläkim

12. bir qap čubuqan arqı̊ṭ taßraq barı̊r üçün anı̊n bitig

13. ı̊dtı̊mı̊z beläk la totoqda ol

MEKTUBUN ARKA YÜZÜ

14. qutaymı̊ṭ

15. qutluγ tüzün saŋun-qa taqı̊ bir saßı̊m qutadmı̊ṭ yegän

16. elgintä yemä bitig ı̊dmı̊ṭ siz sekü üzäki yer-ig

17. yemä tarı̊γ tarı̊γalı̊ qı̊lı̊č$^{++++}$ attı̊-lar men ı̊dmadı̊m men sü

18. sı̊dı̊m etig küčäp men tarı̊γur men teyür men sü ı̊dmasar

19. men taqı̊ küčäp tarı̊sar tarı̊γur ärki ol on ṭı̊q qonaq x^{++}

20. barča etig äßintä eltmiṭ ačrı̊qqa eltmämiṭ yaγru-

21. daqı̊ ot yemä alı̊p kälürmı̊ṭ äßıntä eltmiṭ

Ters Yönde Yazı	Normal Yönde Yazı
21. ṭačyu-da tüz yegän	berzün
22. saŋun-qa	

Türkiye Türkçesine Aktarımı

1. Mäŋi Silig, Küč Tüzün, Qutluγ Tüzün'e sağlık dolu dileklerle [kuşatılmış] mektubumuzu

2. Tüz Yegän Saŋun'a, Sanmış Tüzün'e uzak yerden

3. En yakın hisselerimizi büyük samimiyet ve içtenlikle

4. Sağlık dolu dileklerimizle en derin duygularımızı söyleyerek yollarız [yolluyoruz]. Nasılsınız?

5. Biz yine burada iyiyiz ve sağlıklıyız. Şimdi mektupta [söylenecek] pek çok

6. Sözü [havadisi] söyleyerek [bu mektubu] gönderiyorum. Qutluγ Tüzün'e dahi bir sözüm [vardır]: Beni erkek kardeşimle

7. Bırakıp da erkek kardeşime bir ağız [dolusu] sözünüz yok. Küč Tüzün

8. Saŋun'a [olan] hediyemiz bir kap kuru üzüm Sanmış Tüzün'e [olan]

9. Hediyemiz bir erik, Qutluγ Yegän Bars'a Qutluγ Bars'a

10. ……..ebediyete [kadar] fazlasıyla söyleyerek göndeririz. Biz uşağı İt+barsı yine

11. Gönülden söyleyerek kabullenirim. Küč Tüzün Bars'a hediyem

12. Bir kap hünnap. Kervan hızlıca varacağı için onunla mektubu

13. Gönderdik. Hediye Totoktadır.

Mektubun arka yüzü

14. Kutadmış

15. Qutlug Tüzün Saŋun'a da bir sözüm Kutadmış'ın kız kardeşinin

16. Elinde yine mektup göndermişsiniz. Terasa üzerinde

17. Yine ekin ekmek için kılıç attılar. Ben göndermedim. Ben orduyu

18. Yıktım, alet edevatı bir araya getirerek, güç kullanarak ben ekin ekerim. Ordu göndermese

19. Ben dahi güç kullanarak ekin ekerim şüphesiz. O on hektolitrelik konak …

20. Bütün aletleri, eve (çadıra) getirmiş [ama] araziye getirmemiş yakındaki

21. Otu [araziyi] alıp yine getirmiş evine getirmiş

22. Ṭačyu'da Tüz Yegän

23. Saŋun'a versin

1. Giriş

1.1. Tarih

Pelliot Ouïgour 3 adlı bitik yirmi iki satırdan müteşekkildir ve bir önceki bitikte olduğu gibi burada da herhangi bir tarihlendirmeye rastlanmamaktadır.

1.2. Hitap

Bu bitikte dua, niyaz kısmı yer almamakta fakat diğer bitikten farklı olarak mektubun birden fazla kişiye hitap ettiği görülmektedir.

1.3. Kitabe, Yazı

Bitik, gönderilen kişinin yanı sıra Mäŋi Silig, Küč Tüzün, Qutluγ Tüzün ve Sanmıṭ Tüzün'e de iyi dilekler belirtilerek Tüz Yegän Saŋun'a yazılmıştır. Mektup, esas olarak Tüz Yegän Saŋun'a gönderilse de mektubun başında birden çok kişiye hitap edilmesinden de anlaşılacağı üzere Tüz Yegän Saŋun'dan başkalarını da ilgilendirmektedir. Bitikte her bir kişi için zikredilmiş bir söz vardır.

1.4. Hâl-Hatır Sorma

Bir önceki bitikte tesadüf edilmeyip bu bitikte dikkatimizi çeken "hâl-hatır sorma" bölümü vardır. Dördüncü ve beşinci satırda geçen "Nätäg erür siz biz yemä munta ädgü esän erür." *Nasılsınız? Biz burada iyiyiz ve sağlıklıyız.* cümleleri bunun en açık delilidir.

1.5. Mektubun Türü

Pelliot Ouïgour 3, Pelliot Ouïgour 4 gibi tür itibari ile emir mahiyetinde olmayan bir bitik metnidir. Bu bitik, yazılış nedeni itibariyle Sertkaya'ya göre "Kişi Adı +Esengü Bitigimiz" olarak formüle ettiği esengü metnidir. Öte yandan biz bu bitiğin bir öncekinden farklı olarak bir mektuba cevaben yazılmış hâl-hatır sormanın ötesinde bir metin olduğu düşüncesindeyiz. Gönderilen hediyelere ilişkin hediyeyi alacak kişilere verilmek üzere bilgi notu mahiyetini taşıyan bu mektubu, *belek bitig*[30] olarak tavsif etmenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

2. Kontekst

2.1. Mektubun Esas Yazılış Sebebi

Bitikte, Küč Tüzün Saŋun'a bir kap kuru üzüm, Sanmıṭ Tüzün'e erik, Küč Tüzün Bars'a bir kap hünnabın hediye olarak gönderildiği yazılmaktadır. Bitiğin ön yüzünün son satırlarından anlayacağımız üzere mektup karşı tarafa birtakım hediye gönderildiği söylenmek amacıyla yazılmıştır.

3. Son Protokol

Bu kısımda mektubu götüren ve mektubun gönderildiği kişi ifade edilirken, mektubun gönderilmeye hazır olduğunu gösteren mühür bölümü yer almamaktadır.

---

[30] Mehmet Vefa Nalbant, "Eski Türk Mektuplaşma Geleneği Üzerine Kutadgu Bilig Açısından Bir Değerlendirme", s. 9.

3.1. Mektubu Götüren Kişi

Bu bitik, daha önceki bitikte ifade edilmeyen kervanlar aracılığıyla gönderilmektedir. Mektuplar genellikle gideceği yere daha hızlı ulaşması için kervanlarla gönderilmektedir. Bu sefer mektubun ön yüzünün son satırında zarfın üzerine yazılan adres niteliğindeki aracı kişiye hitap edilmiştir. Kervanlarla gidecek olan aracı kişinin ismi ise Totoq olarak not düşülmüştür.

3.2. Mektubun Gönderildiği Kişi

Mektubun son satırlarının sağ alt köşesinde bugünkünden farklı olarak gönderenin değil gönderilecek kişinin adı "Ṭačyu'da Tüz Yegän'e verilsin." olarak zikredilmiştir. Böylece mektubun muhatabı, hep hitap kısmının olduğu giriş bölümünde hem de son protokolde iki kez belirtilmiş olur.

Sonuç

İncelemiş olduğumuz iki bitik örneği vasıtasıyla Eski Türklerde mektup yazma geleneği hakkında fikir sahibi olduk. Bu yazışma geleneğinde bitik tarzı mektupların "mukaddime" bölümünde genellikle *tarih, hitap ve dua-niyaz, kitabe-yazı, hâl-hatır sorma* ve *mektubun türü,* "kontekst" bölümünde *mektubun esas yazılma sebebi* ve "son protokol" bölümünde de *mektubun gönderildiği kişi, mektubu götüren kişi* ve *mühür* kısımları yer almaktadır. İncelediğimiz iki bitikte de dikkatimizi çeken husus, mektubu yazan kişinin iyi dileklerde bulunduğu kısmı I. teklik kişi şahıs eki ile değil I. çokluk kişi şahıs eki ile ifade (*esengümüz, bitigimiz*) etmesi olmuştur. Mektubun gönderileceği kişi de mektubu götüren kişiye emir verilmek sureti ile daima emir kipinde (*berzün qamalta qar taŋ quṭ bitigimiz, ṭačyu-da tüz yegän saŋun-qa berzün)* belirtilmiştir.

Yapı itibari ile üç bölümden müteşekkil olan mektuplar, tür itibari ile emir mahiyetinde olan *yarlıklar* ile emir bildirmeyen, çeşitli konularda bilgi almak üzere yazılmış *bitik*lerden oluşmaktadır. Bitikler de kendi içinde yazılma sebeplerine göre bir mektuba cevaben hâl-hatır sormak için yazılmış *esengü,* hediye gönderilecek kişiye bilgi notu mahiyetini taşıyan *belek bitig,* kutıija hitabı taşıyan *ötüg bitigler* (dilekçe metinleri) vb. şeklinde farklı alt başlıklar da incelenebilir.

Mektupların üslûp özellikleri; Uygur Türklerinin kendi dönemlerinde bugün bile tahayyül edilemeyecek bir kültür seviyelerine ulaştıklarını ortaya koymaktadır. Uygur Türklerinin ulaştıkları kültür seviyesi, Türk soylu toplulukların tarihî süreç içerisinde kesintisiz olarak sürdürdükleri ortak yazı dili geleneğinin oluşumunda da belirleyici olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Arat, Reşit Rahmeti, "Eski Türklerde Hukuk Vesikaları", *Journal De la Societe Finno-ougrienne,* Helsinki, 1964 ve *Türk Kültürü Araştırmaları*, Y. 1, S. 1, Ankara 1964.

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 374.

Alışık, C. Eralp, "Divânu Lûgati't-Türk'te Oğuz Damgaları, Türk Kültüründe Tamga ve Kökeni Üzerine", *Kaşgarlı Mahmud Kitabı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2008, s. 65-78.

Barutçu- Özöndör, F. Sema, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *TÜRKLER*, C. 3, Ankara 2002, s. 481-502.

Caferoğlu, Ahmet, "Uygurlarda Hukuk ve Maliye Istılahlarını", *Türkiyat Mecmuası,* C. IV, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1934.

Hamilton, James, *Manuscrits Ouïgours Du IX$_e$-X$_e$ Siécle De Touen-Houang I-II*, Paris 1986.

İzgi, Özkan, *Kutluk Bilge Kül Kağan Bögü Kağan ve Uygurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986.

İzgi, Özkan, *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.

Orkun, Hüseyin Namık, "Türk Hukuk Tarihinin Uygur Vesikaları", *Türk Hukuku Tarihi, Belgeler*, Ankara 1936.

Özyetgin, A. Melek, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Özyetgin, A. Melek, "Eski Türklerde Haberleşme ve Posta Teşkilatı", *Ortak Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2005.

Özyetgin, A. Melek, "Eski Türklerde Vasiyetname Geleneği", *Uçmağa Varmak Kitabı* ed. Emine Gürsoy Naskali, Gülden Sağol Yüksekkaya, Kitabevi, İstanbul 2009.

Pelliot, Paul, "Rapport sur missionau Turkestan Chinois 1906-1909", *Comptes rendus Des Seances de l'Acad , des Inscript, et Bell-Lettres,* Paris 1910.

Sertkaya, Osman Fikri, "Eski Uygur Mektupları Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. 44, S. 44, İstanbul 2011, s. 119-228.

Tekin, Talat, "İpek Yolundan Bin Yıllık Türkçe Mektuplar", *Makaleler II,* Öncü Kitap, Ankara 2004.

Tezcan, Semih, "Uygurlar", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 265. Fasikül, Ankara.

Türk Hukuk Tarihi Birinci Kısım Araştırmalar ve Düşünceler, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1935.

Yamada, Nobuo, "Uygur Satış Mukavelesi Belgelerinin Şekilleri", çev. Emine Gürsoy Naskali, *TDED*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XXVI, İstanbul 1993.